

ПАРТІЯ КРАЇНСЬКИХ СОЦІЯЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ

„Боротьбою здобудем ми право своє!“

КАРЛ ЛЯЙТНЕР

**ІМПЕРІЯЛІЗМ
МОСКОВСЬКОГО НАРОДУ**

Переклад з німецького за дозволом автора

Друк і наклад партійної друкарні
1915

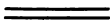
ПАРТІЯ УКРАЇНСЬКИХ СОЦІЯЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ

„Боротьбою здобудем ми право своє!„

КАРЛ ЛЯЙТНЕР

**ІМПЕРІЯЛІЗМ
МОСКОВСЬКОГО НАРОДУ**

Переклад з німецького за дозволом автора

Друк і наклад партійної друкарні
1915

ВІД РЕДАКЦІЇ.

Стаття тов. Карла Ляйтнера появилась друком в „Die Neue Rundschau“ (май, 1915), а тепер ми видаємо її за згодою автора в українськiм перекладі. Автор, німецько-австрійський соціалдемократ, на основі змістовного матеріалу зважився отверто вповісти те, що для нас, українських соціалістів, уже давно було ясно, а саме те, що теперішній московський імперіалізм зовсім не є імперіалізмом пануючої тепер в Росії бюрократії або буржуазії, а імперіалізмом цілого московського народу з його соціалістичними »російськими« партіями включно.

»На границі російської держави, каже Карл Ляйтнер, боронить Москаль не своє існування, не незалежність і неушкодженість свого народу, а його панування над 40 мільонами не-Москалів, можливість використовувати їх як матеріал для свого економічного й політичного зросту.«

Сі слова варті як найбільшої нашої уваги. Московські соціалісти всіх відтінків і напрямків накинулися на нас за те становище, яке ми зай-

няли в сій війні. Одні величають нас австрійськими й німецькими агентами, запроданцями, що зважили ся в тяжку хвилину »завдати рідному краєви зрадливий удар ножем у спину« (Алексінський і кумпанія), так як би їм не відомо було, що ми ніколи не уважали Росію своїм рідним краєм, а лиш старали ся вибороти собі можливість мати рідний край, який московська імперія відобрала від українського народу, повернувши його в цілковите національне, економічне й політичне рабство. Ся група не поборює нас ідейно, а за помічу клевети, особистих нападів і безличних брехонь. Друга група (московські соціалістично-революціонери) виступає хоч коректнійше по формі, але занадто захоплюєть ся беззмістовною полемікою, перекручуючи зміст наших думок і пильно уникаючи формулювання своїх власних поглядів що до порушених нами питань, чого доказом є хоч би уміщена в другім числі женеvської »Жизни« стаття Ю. Гарденіна »Двуликіє Янусы«. Де причина сього, дивного на перший погляд явища, що під час теперішньої війни змагання Українців до незалежності не стрінули не лише ніякого зрозуміння серед російського громадянства, навіть соціалістичного, але не стрінули також спокійної й річевої критики, жадного обговорення того стану, в яким перебуває тепер український нарід, і його визвольних змагань? І на се питання знаходимо, як нам здаєть ся, влучну й справедливу відповідь у Карла Ляйтнера:

»Мимоволі одначе сходить ся в душі кожного Москаля природне й безспорне право кожного

народу на самоозначення з історично витвореним привілеєм насильного панування над іншими народами і безконечного розширювання своєї влади».

Може се не правда? А деж діли ся «право кожного народу на самоозначення», яке гарантує програма кожної поступової московської партії? В тім то й лихо, що се все були доси лише голі слова, без жадного конкретного змісту. Соціалісти-революціонери наприклад мають в програмі перебудову російської імперії на федеративну республіку. А скажіть їм, що на Україні вони мусять вести свою агітацію українською мовою, бо інакше вони будуть виступати в ролі несвідомих русифікаторів, і вони страшно на вас накинуть ся за вашу вузькість і ваш «український шовінізм». Скільки разів трапляло ся нам стрічати таких соціалістів-революціонерів, які почувши про українські домагання націоналізації шкіл на Україні, заявляли — се вже вибачайте, університетів ми вам не дамо, се ваша націоналістична утопія. Прикладів від дрібних аж до загального значіння можна навести безліч з громадського й публичного життя на Україні. І практика конституційного життя в Росії показує, що радикальні й соціалістичні елементи москвоські незвичайно переняті націоналізмом і русифікаційним напрямом російського життя, переняті до тої міри, що навіть не бачать, як вони своєю безцеремонністю й своїми москвоськими претенсіями дражнять і ображають угнетені національності Росії.

Вже перед війною москвоський націоналізм перестав бути привілеєм Меншікових, Савенків і

пішов у широкі круги поступової московської суспільности. Яскравим прикладом був успіх націоналістичної проповіді П. Струве. В теперішній війні московський націоналізм ще зріс, і дав себе незвичайно болючо відчутти цілому українському народови. В Росії з початком війни правительство відразу скасувало всі прояви легального українського руху, в Галичині, про «визволення» якої з під німецького ярма стільки кричали не лише московські черносотенці, але й московські поступовці, воно відразу з скаженою лютю кинуло ся на нищення всього українського. Способи боротьби були такі незвичайно дикі, що не підлягає ніякому сумнівови, що цілий похід на Галичину зроблено в цілях знищення українського руху.

Сього походу й оправдання його московськими поступовцями не забудуть ні галицькі, ні російські Українці!

Український рух уже від довшого часу мав політичний характер, що особливо виразно проявило ся в праці ріжних українських партій. Тепер сей рух стає все більше свідомий своєї остаточної цілі — осягнення державної незалежности для України. Тактика окремих українських організацій і партій може міняти ся відповідно до обставин моменту, але політично вони вже ніколи не зійдуть ся без застережень з московськими партіями. З політичного погляду Україна вже тепер страчена для Москви; сим і пояснюєть ся страшна лютя проти українства російських правительственних і офіціозних сфер.

VII

Доси справжній характер національного гнету над українським народом маскував ся панованнем у Росії абсолютизму. Тепер навіть для несвідомих стає ясно, що не лише абсолютизм, але й московський нарід хоче запевнити своє політичне панованне над українським народом. А се змушує Українців ще енергічніше змагати до визволення з під політичного пановання, змушує їх самостійно виробляти свою політичну програму, змушує приходити до переконання, що лише державні права для України забезпечать українському народови належні йому національні права й належне право на самоозначенне й самоуправу. І теперішня практика російського життя тисячами прикладів учить російських Українців розуму. І треба признати, що ся наука в багатьох випадках не йде на марно. Ідеал державної незалежности здобуває собі чим раз більше число сторонників.

Україна, як територія й як нарід, занадто велика й відосібнена індивідуальність, щоби могла зректи ся свого права бути самостійним державним організмом.

Політичні ціли й змагання московського й українського народу в основі своїй відмінні й протилежні.

Праця Карла Ляйтнера дає добрий причинок до вияснення московського імперіялізму, і в сьому полягає її інтерес для українських читачів.

М. ЗАЛІЗНЯК.

ІМПЕРІАЛІЗМ МОСКОВСЬКОГО НАРОДУ.

»Чому Європа нас не любить? Вона дивиться на нас з побоюванням і неохотою, а се тому, бо елементарна сила московського народу темна й загадочна, його духові і культурні сили менше вартні, а домагання його виразні, означені і великі. Голосно звенить в Європі крик нашого націоналізму, який хотів би знищити Туреччину й Австрію, розбити Німеччину, загорнути Царгород, а як би се вдало ся заволодіти навіть Індією. Але коли запитаємо себе, чим ущаслиavimo ми людство по заняттю і знищеню сего всего, так тоді можемо мовчати або плести тільким беззмістовні фрази.....“

Так писав перед несповна двацять п'ятьма літами Володимир Соловєв, католикуючий філософ і аскетичний поет любовних віршів, який колись ідеям славянофілів надав містичного освітлення тоді, коли брутальна нахабність учеників Каткова запалила його молодечо-ніжну душу болючим обуренням. І він ще раз здобув ся тоді на останній удар; в творі »Славянофільство і його розклад« з мрійливого обсерватора став Соловєв зимно грізним і їдким сатириком. Славянофільство у писаннях свого основателя Хомякова проголосило

культ народу як вислів релігійної правди, у Каткова культ сей представляєть ся як елементарна, від ніякої правди незалежна сила, в учеників Каткова Данілевського, Грінгмута й співробітників «Нового Времени» занепав він в культ дикости. Вірі в світовладні змагання Росії та погорді до гнилого заходу протиставляє Соловєв їдкий докір, що Катков найбільшу і найкращу частину своєї мудрости взяв з писань приятеля Єзуїтів Йосифа де Мєстра, а Данілевський свій катехізм славянофільської доктрини разом з проголошеною в сїм творі «Росія й Европа» теорією культурно історичних типів узяв з призабутого твору німецького вченого Генриха Рікерта (Rückert).

»Наші патріоти, кличе триумфуючо Соловєв, осуджують ріжні погляди тому, що вони є чужі, неросійські. В сїм випадку їх власний погляд на Росію і патріотизм подвійно заслугує на осуд: з їх і з нашого становища, бо він чужий, неросійський зі славянським наслідуваннєм перещеплений з заграничного ґрунту.« Разом з Соловєвим радіють »західно« настроєні ліберали над духовим і моральним упадком славянофільства і скрізь до Європи вдер ся відгомін тої радости. Ще перед двома роками можна було докладно чути слова канцлера, що панслявізм є тільки брехнею, дурним пострахом на діти.

А нині? Хто може сміло заперечити, що кличі »звироднілого« славянофільства, як їх у звязку з заграничною політикою найліпше висловлювало »Новое Время« не віднесли світлої побіди? Знищити Туреччину й Австрію, розбити Ні-

меччину? Чи міг догадувати ся в своїх сміливих снах Катков, що його заповіт буде носити колись підписи Англії і Франції, та що до його здійснення найде помічників у соціал-демократичних міністрів Франції? »Загорнути для себе Царгород?« Російський міністер-премієр подав се як свою політичну програму, а Мілюков, провідник демократів в Думі прийняв се з найбільшим одушевленнєм. Саме »западники« бажають найгорячіше застромити хрест св. Андрея на Гагії Софії, вони пруть до здійснення ідей, яких ніби то цілковите банкрутство вони висмівали ще перед кількома літами. І саме тепер пише у »Новім Времени« п. Меншиков, головний стовп ідей панслявістичного дневника: »Корисною річю для Росії є оточити себе пуфрами, сітю нешкідливих, але все таки спосібних до опору організмів. Коли-б нам вдало ся з Німеччини й Австрії зробити групи, які собою нагадували би народці на балканськім півострові, так тоді можемо на західній границі дрімати безжурно«. В днях російської революції був Меншиков, сей »многорічивий балакун«, предметом насмішок радикальних газет. Та ті з поміж нас, які від того часу все виявляли нахил приймати на віру всі горлання російського радикалізму, чи мають відвагу насміватися ся з »дурня реакції« тепер, коли всі надії на конституційну Росію розприсли ся як баньки з мила? Геройство німецьких військ охоронить зовсім певно Німеччину від долі, яку їй приготовляло славянофільство. Та зрештою що иньшого стоїть нині поміж бажаннєм і дійсністю, як не наша зброя й її успіх?

Меншіков ані не говорить крізь сон, ані не набирає води у рот. Він означає лише з погляду російської державности ціль, до якої, як до оконечної мети війни стремлять також без партійних ріжниць Французи, Англіїці і Бельгійці. І коли добродій Семба хоче знову «возсоединити» Альзацію і Льотарингію в стилю Людвика XIV, за що «Temps» посуджує його о негідну скромність та домагаєть ся як дальшої нагороди за побіду над ренських провінцій, коли Клемансо гукає до Брандеса, що обовязком чести Данії є відібране Шлезвігу й Гольштайну, коли бельгійський міністер-президент поручає розвязане німецької імперії, що робить в ще острійших словах англійський соціал-демократ Гайдман, то чи се все не є пляном розділити Німеччину на малі нешкідливі організми? Так! Не лише думки, але і слова тут сходять ся. Подібно як Меншіков, хочуть зробити Німців «нешкідливими» також Англіїці і Французи. «Знищенне пруського мілітаризму, висвободженне Баварії, Бадену і Віртембергу від гнету Прусії», туга Метерлінка й Анатоля Франса за «Німеччиною Гете» є се, як мусить кождий признати, однозначні вислови з зухвалим домаганнем «розкладу Німеччини в пуфри, в нешкідливі організми.» Національна специфічність проявляєть ся лише в тім, що Москаль краще розуміє образ безсильности Балкану, коли противно Метерлінк і Анатоль Франс найрадше заглиблюють ся у нашій минувшині, в тих днях, коли Гете працював над видосконаленнем свого Фавста, коли ренські союзні князі тиснулись в ждальнях Тюлері та ко-

ли між Францією й Росією лежала країна без імени, битий гостинець для російських і французьких військ, а німецькі пристани були свідком і боєвищем англійської торговельної війни. Деякі балакуни з поміж нас, яких космополітизм виродився в шовінізм для заграниці, думають, що найкраще прислужать ся вони будучому примиренню народів, коли про все англійське і французьке ширять сміло брехні, які нахабно все прикрашують і все промовчують. Але де є будучність й її примиренне? Ми є ще в страшній теперішности, яка кроваво ставить перед очи німецькому народови в Австрії і Німеччині питання: бути чи не бути. Як не зможе німецький нарід перейти побідно через той шлях небезпек, то тоді його противники не лишать в його тілі стільки сили, щоб він міг витягнути руку до примирення. В останній зовнішній небезпеці є лише остання зовнішня правда спасенна, і де може вона найти кращий вислів, як у факті, що в найсвітліїших умах Франції і в головах проводирів Англії живе те саме стремління знищити все, що німецьке, як і в тісних мозгах »звироднілої« панславістичної пропаганди розбою.

Панславістична ненависть до німецького дочекала ся найвисшого сповнення своїх бажань. Правда, вона не причинила ся нічим до розвитку французької й англійської ненависти до німецькості. Але вона мала велику користь з сього, — скажемо делікатно, — випадкового зближення.

Своє можливо найвище оправданне находить вона у свого народа, бо всі завзяті її противники, все що є ліберальне й радикальне, все що по »зг-

падному» думає й відчуває і саме тому часто безкритично йде за ідолом західних держав, злучило ся тепер з нею в однодушнім стремлінню до краю знищити німецькість. Масарик перестерігає перед перецінюванем панславістичних впливів. Геч намагаєть ся доказати на основі противенств нездійснимість панславістичних цілей, які між Славянами є зненавиджені. Оба поважні знавці і дослідники Росії мають повну рацію, але разом зовсім її не мають. Тут не йде мова про групу політикуючих заговорників, яка в рамках тайної пропаганди підбехтує славянський світ, яка запрягла у своє ярмо миролюбний і спокійний московський нарід, тут не в сім річ; ся репортерська глупота, хоч би вона була в дуже богатях головах, не варта, щоб про неї й одним словом згадати. Не тяжко було-би далі доказати, що розцвіт славянофільської ідеї, чи то з одної сторони з її релігійно закрашеними початками аж до найвищих містичних степенювань, чи то з другої сторони з її ясно означеною політикою поширення й гнету, не був у силі вплинути на суть російської націоналістичної ідеї в тій мірі, як се мало місце в Німців, де від Гердера до істориків і пророків німецької війни за обєднання розливаєть ся могоуча течія ідеї, злучена з духовим житєм нації, а се тому, що натрафив він на нарід від століть сконсолідований і з сильною закруаскою державности. Тут можна-б спитатись Геча, чи звисне є йому друге подібне явище в якій иньшій групі народів, явище, що часто густо доходить до сентиментальної, аж до фанатизму допровадженної лю-

бови багатьох славянських народів у відношенню до московського народу, з яким вони дуже мало споріднені і від якого ріжняться ся мовою, історією, а часто й релігією; до того ся любов подибуєть ся у тих народів серед найширших верств суспільности. Власне се явище й вимагає пояснень, при чому самозрозумілим є, що боротьба за житеві інтереси, як наприклад між Сербами й Болгарами, не могла здержати русофільства, яке дуже сильно виступає в історії обох народів. Під час теперішньої війни годі отверто сказати все про зовнішню роботу панславізму й його обєм, тому задержимо ся при його внутрішнім діланню.

Масарик признає, що славянофільство протягом десятиліть впливало навіть на «западників» і надало певну означену закраску ідейним напрямам від Белінського і Герцена аж до соціалдемократів Плеханова. Мені здаєть ся, що се не мало, навпаки се дуже багато. Бо що се значить, як не се: в часі, коли свідома думка нації почала займатися публичними питаннями, було славянофільство одною з тих сил, які національно формували спосіб думання інтелігенції й ідучих за нею верств у напрямі традиції й традиційних державних зусиль російського світового володарства. Зведім до одної лінії, як се радо робить ся, «богом вибрану Росію» Хомякова й думку Фіхте про вибраний німецький нарід; ми побачимо, що хоч як безспорна є залежність розвитку російської ідельогії від німецької філософії, одначе годі заперечити при сім одну основну річеву ріжницю: Фіхте відзиваєть ся до поневоленого, під чуже ярмо зіг-

неного народу; Хомяков, Данілевський і Соловєв відзивають ся до народу, який сам неволить сорок народів й якого правительство ведучи від віків світову політику втягнуло простори величини одної часті світа під один національний стяг. Думка Фіхте про вибраний нарід, як і думка Жидів є утечею від дійсности до країни ідеалу. Російська вселюдськість, славянофільський мессіянізм Достоєвського, теорія типів Данілевського є натомість містично-релігійним або расово-теоретичним обявленнєм, а в своїм кінцевім вислові є націоналізацією російського завойовницького царства, є так сказати-б значіоналізованнєм царського імперіялізму. Мистецька рука Майнеке доказала нам, як національна держава і державна нація в процесі свого повстання взаїмно обусловлюють ся. Повним чару є се видовище там, де народ і держава рівночасно двигнули ся з розбитя й немочи до єдности, як наприклад в Німеччині й Італії, величавійше є воно однак там, де цілі й стремління готвої держави переймає з ослаблених рук абсолютизму нація, яка підносить ся до самоволодіння, поширяючи ті цілі й стремління своїми розкованими силами до величі. Так ішла французька революція слідами Людвика XIV. аж вкінци дійшла до Москви, так здійснили Англіїці бажанне Елисавети й Кромвеля володіти на морю в державі, яка нині займає всі океани й девяту часть заселеної землі. Російський націоналізм, який ніколи не зумів покликати до житя повної одноцільности, не може бути поставлений на рівні з невибагливим стремліннєм до єдности Німців, яке спрямоване тільки на самі

житеві питання й яке навіть не довело до зеднання цілого німецького народу. Російський націоналізм належить до иньшої історичної категорії, по своїм принципам є він імперіялізмом; він прийняв у свій світ почувань безмежність північно-європейської й азійської низини, так як англійський безмежність морських просторів. Схожість між одним і другим доходить аж до подрібних подій в долі сих народів. Як перші пільоти британської морської сили Дрек, Гавкінс, Ленкестер були морськими розбійниками «які славилися з безпощадного рабовання на морю й на суші, в часі миру і війни», так і Єрмак, який майже в тім часі рівнож на свою руку завоював Сибір, не був нічим иньшим, як розбійником. Соловєв закидає Комарову, Грінгмутові й товаришам почитанне «воплощеної в особі Івана Грізного жажди крові.» А однак російська нація потвердила найліпше і найправдивіше завойовницькі вчинки з часів Івана Грізного. Західна Сибір є нині зі своїми 88·7% Москалів найбільше російською частиною держави, а Східна Сибір із 53·9% Москалів все таки переходить ще пересічний процент їх в державі. Коли є де взагалі кольонізація після Рецля «постійним завойованнем,» то се якраз тут. І коли нам Толстой в романі «Хаджі Мурат» представляє статі Николая І. окружену всіми страхіттями збязованої жорстокости, то міліонова російська еміграція на Кавказ давно вже ратифікувала кроваве присмиренне боротьби за свободу Шамілів, так само як зріст Петербургу до міста світового значіння оправдав захопленне Петром побережа східного моря від

фінського й есто-латишського народів. Ще перед розцвітом свідомого націоналізму серед інтелігенції, дав російський нарід своє *placet* російській здобувчій політиці своїм нахилом до еміґрації.

В дитячих снах старшої демократії творив миролюбивий народ ідилічну основу для твердих типів монархічної жажди завойовання, а й нині ще є дорослі діти, які вмовили в себе, що до світової війни не прийшло би, коли б той або сей дипломат виказав більше розуму й рішучости. Зародку нинішних світових подій шукають вони в нетрях синіх і червоних книг. Буде задачею трохи глибошого погляду на світ й історію вияснити, яка звязь існує між кождочасними виконавцями національної волі, і менше або більше ясно скристалізованим еством сеї волі, і які історичні, географічні й економічні умовини крім необчислимих історичних випадків і даної народної індивідуальности означують сю національну волю. З табелярною сухістю, яка морозить кров у жилах, начеркнув генерал Куропаткін у витягу з меморіялу до царя, який становить вступ до його споминів, плянове здобування, підбивання, завойовування, яке числячи від Петра Великого через два століття становить дійсний зміст російської історії. На лад доходів і розходів зіставлені там всі кождочасні підбиті квадратів милі й душі і пожертвовані в тій ціли мертві й ранені російські салдати. Про се, о що нам найбільше ходить в московським народі, розказують табелі Куропаткіна яснійше й більше пероконуючо, чим мистецькі твори великих знавців людської душі, Толстого й

Достоевського. І коли читаємо сторінки польської, української, литовської й татарської минувшини, так вичитаємо там, що нас найбільше обходить, також будучність, приготовлювану для нас. Куропаткін уважає себе за мужа мира, він полемізує з тими, які східну Прусію й Галичину вважають за найблизші етапи завойовання. Та однак вже перший вислід російської офензиви на початку світової війни доказав, що Куропаткін має до побороення не самих тільки панславістичних героїв пера. Князь Трубецкой, теперішній російський посол в Білгороді говорить не менше отверто. Він остерігає вправді перед зіткненням з Німеччиною, але що думає він відносно до Австрії, се можна все читати виразно між стрічками. Ще більше прозоро вказує він на російські ціли в малій Азії й Царгороді. В розумній, розважній, здержливій дипломатичній книжці зарисовуєть ся з застрашаючого різкістю російський напір до трох чи чотирох вільних морей і сей напір згоджуєть ся дуже добре з російською місією «охорони» Славян. В Манджурії хоче Трубецкой на разі лише «задержати здобуте,» в Персії годить ся він радо, щоби покищо Англіїці означили правні інтереси Росії, а порозумінне се є передумовою спільного поступовання в Європі, де розходить ся передусім о поалагодженне справ «близького Сходу.» Так само як російські генерали й послы, які під тим зглядом найбільше подібні до англійських політиків, міг дивитись колись на сусідні римському світови народи і держави римський проконсуль. Під тим зглядом нема ніяких сантіментів, ніяких спо-

минів, ніяких даремних спорів. Коли холонокровно стверджено, що Англія пхнула Японію до війни, щоби застановити похід Росії в Азії, то з другої сторони з радісним вдоволенням підчеркуєть ся, що як раз рік по битві під Чусімою проявляєть ся в Альжесірас »бажанє льондонського й петербурського кабінету у взаїмних зносінах руководити ся свідомістю змінених обосторонних інтересів.« В тім самім дусі узасаднював свого часу Грей в своїй промові в низшій палаті перську умову, вихідну точку тридержавного порозуміння, в якій ясно вичисляв і вказував на шляхи, якими Росія могла-би і може вдерти ся до Індії. Після завсїгди сталих цілей світової політики регулюєть ся всі відносини до держав і народів, яких уважаєть ся або за противників або лиш за фігурки у великій грі. Було-б недопускаємою фантазією, коли-би сі або иньші народи уявляли собі, що власне для них зроблено виїмок. Коли б Росія хотїла йти разом з центральними державами і прийшла би черга на Швецію, так тоді розходило ся би природно зовсім не о Швецію. Чим були Ести й Фіни для Петра, тим були би й Шведи для Росії: лише випадкова людська покривка на кавалку землі, яка відділяє Росію від бажаного їй моря. Ми можемо зрозуміти, що при панованю такої системи дипломатичні й мілітарні промахи вже не мають особливого значіння. Вони завдають, що правда, болючі страти, але остаточно перемагає невмолима послїдовність і ведена нею сила маси.

Сей образ московської державної політики був часто начеркуваний, а тепер знаємо ми вже,

що є він також образом московської народньої політики. Се, що предказали старі знавці Росії, що війна проти Німеччини, Австрії й Туреччини буде для Москалів народньою війною, бачуть тепер навіть сліпці. Теперішні часи дійсно за поважні, щоби говорити про війну пануючих; все, що в Росії політично думає, хоче й бажає собі так само горячо побитя Німеччини, поділу Австро-Угорщини й знищення Туреччини, як який там Николай Николаєвич. »Війни проти Туреччини — викликають зріст загальної симпатії, яка характеризує в Росії найкращі сторінки історії зєдинення найвисшої власти з »народом« — пише князь Трубецкой. Доказу сеї загальної симпатії не бракує також і в війні проти нас. Малпованне Англії і Франції в »товариських« й демократичних кругах, охота офіцирів попробувати свою силу на військових учителях Европи, щоби в сей спосіб змазати нечесть Чусіми, конкуренційна заздрість купців, прибиваюче почутє немочи у вчених супроти висшої німецької культури, неохота до всього чужого взагалі, а до російських Німців з їх економічними поступами особливо, все се дуже вплинуло на те, щоби народні маси попровадити по шляху інтересів політики потрійного порозуміння; одначе се стверджує лише ще раз загально знане правило, що для того, щоби політичні провідні ідеї стали у народа стимулами поступовання, над ними мусять стояти пристрасти.

Часто вказують, що для середущої Европи є загрожуючими і небезпечними не панславистичні або московсько-національні ідеї, але масовий напір

170 мільйонів людности й її незвичайно скорий зріст. А однак в часі революції бачили ми сю масу ослаблену в безсилій незгоді. Щоби число могло ділати як сила, потрібна організаційна думка, спільне змаганне. Державний націоналізм, свідомо прийнятий правлячими кругами, зійшов тепер до люду, проникаючи в часі війни здовж і вширш московську масу. Хто мав очи дивити ся, міг бачити се також в ухвалях зорганізованої парламентарної діяльності третьої думи. Тут діяли ся чуда за чудами. Пацифісти ще недавно мали дитинну втіху з сего, що інтелігенція й нарід однодушно осуджували манджурську авантуру й що японська війна була зовсім непопулярною. Але як тільки почала працювати третя Дума, то першим і найважнішим для неї ділом були признати сотки мільйонів на армурську залізницю; ліберальні ханжі, які ще недавно кидали громи на намісника Алексеєва і славетних арендаторів лісів на Ялу, дали тепер свою повну згоду на се, щоби зробити все потрібне для відбудовання російського великодержавного становища на Далекім Сході. Іншою справою і то ще пильнішою була для московської «народньої ради» справа помноження війська, підвищення платні офіцерам, незвичайно плідне в наслідки зреформованне стану резервових офіцерів і відбудованне фльоти—не зважаючи на голосно заявлене недовіре до ресорту Чусіми. Ніякий всевладний цар не важив ся би на се, щоби зараз по ослабленню війною і по дезорганізації революцією піднести контінгент рекрута на 450.000, стан війська в часі мира на 1,300.000, а опісля в

зимових місяцях на 1,750.000, а також предложити бюджет на флоту, який перевищив німецький бюджет. Дума се зробила і могла се зробити не приневолена правительством, але сама його до того пхаючи і приневолюючи. Дума зважила ся величезну масу 170 мільонів людей, яка економічно стоїть низше від середнього європейського рівня, використати для воєнної служби так само інтензивно, як се роблять інші мільтарні європейські держави з далеко висшим економічним розвитком; се було так безприкладно сміливе підприємство, що воно, можна сказати, вже носило в собі всю великість воєнного нещастя. Числа вказували на бурю, вони були війною ще перед виповідженням війни. До того і Французи признали себе zagrożеними німецьким військовим предложенням і ухвалили закон про трілітню службу. І були Німці, які вірили в потребу і конечність сього; вони, річ ясна, недоцінювали російських мільонів на східній границі. Нині однак стоять вони проти нас в поли, хто зна чи не як найнебезпечнійший ворог.

Найбільше однак несподівано проявляє ся новий дух російських партій, зроджених революцією, в заграничних дебатах. Не дуже велика ораторська зручність заслугує тут на увагу. Важною річю є те, що присвоїть собі нарід наукою з чужих взірців, та рішаючим однак є у кожного народа, що він сам із себе витворить. Як скоро присвоїла собі Дума далекоюсяглі пляни російської світової політики! І відразу знайшли ся знавці для питання армурської і манджурської землі, для інтригантської політики Росії в монгольським пи-

танню, для центрально-азійських і перських плянів завойовання, а головно найшли ся спеціялісти для балканського питання. На сім найбільш для європейського мира небезпечнім європейським ґрунті, підмінованім перехресуючими ся інтригами всіх держав, товплять ся найбільше запопадливо як кадети Мілюкова так і радикальні демократи, як найбільше діяльні співробітники революції, так і інспіратори її побідного «Союзу Союзів». Нареди думи виказали відразу, як мало ходить о формальности й формальні права парламенту. Російський міністер заграничних справ міг говорити і давати пояснення лише за уділенням йому призволом царя. Та як тільки він увійшов в огонь дебат в Думі, яка почувала себе двигачем всесвітної велико-державної думки Росії, зараз зникли всі формальні перешкоди. Показало ся, що ледве чи який иньший парламент має більше права забирати голос в справах заграничної політики, як сей. Европа з цікавістю прислухувала ся найліпшим бесідникам думи, бо для них становили проблеми заграничної політики не теми до домашньої агітації, як се водить ся по парламентарних діточих кімнатках; зони виявляли в справах «близького» як «далекого» сходу свою питому формууючу волю. А ся воля, чи справедлива чи ні, все становить силу.

Дума, яка не має вільної руки у внутрішній політиці й через се мало плідна, а в питаннях про свободу майже безсильна, спрямувала свою найкращу силу туди, де розходило ся о те, щоби взяти участь в скріпленню могутости на зверх. Націоналізм, який у Думі й пресі зазначував ся

чим раз яркiйше, перебрав на себе безупинне стремлiннє росiйської держави до поширення й пiдбою. Він носив на собi цiхи держави й своєї iсторiї. Але росiйська держава становить не лише безконечний розрiст i здобутки на внi, але вона у нутрi так уконституована, що запевнює влaсть Москалям над служачою юрбою »iнородцiв«. Се значить, що властивим суб'єктом державної власти й сили є не сама держава, але пануючий в нутрi держави нарiд. Се вiдношенє пiд абсолютизмом дiйшло до найвисшого розвитку. В часi легiтимiстичного затемнення росiйської iдеї могутостi — бо легiтимiзм i полiтична могутiсть взаiмно себе виключають — мiг Александер I. i Микола I. бавити ся iдеями польського королiвства, могли зiпхати панславiзм на другий плян та обiцювати всiм народам бодай теоретично рiвне становище перед престолом. Однак за пановання Александра III. в дусi Победоносцева наступив зворот царизму до його нацiонального пiсланництва i висказав в дикiм та брутальнiм гнетенню »iнородцiв« домiнуючий прiнцип сього пiсланництва, а саме що царизм панує як воплощенє пануючого народу. Деспотизм узяв ся до дiла як завсiди безглядно й жорстоко й бiльше знищив чим сотворив, але се дiло було мимо сего не його, але Великоросiв. I коли з хаосу революцiї виступило парламентарне жите, то найбiльше впадало в очи думаючому обсерваторови те, що росiйський нарiд через своїх представникiв узяв на себе права власти й енергiчно ними користував ся. На око мусiла для конституцiйного i лiберального чуття найсилнiйше дiлати пере-

шкода власне в сій точці. Рівноуправненне націй як і індивідуів видаєть ся передумовою ліберального державного устрою. В дійсности ніщо не спинило так революційні нахили московської буржуазії й її змагання до свободи, як пригноблююче спостереженне, що автономічні змагання підбитих народів загрожують єдність і могутчу суцільність держави. Струве, колишній марксіст, який від півтори десятилітя їхав перед возом буржуазної політики і перший виказував близькі зміни в напрямі їзди, одобрив нове поневоленне української нації й заборону уживати української мови, бо по його думці «малоросійська» мова й культура се лише провінціоная галузь, можлива тільки як вплив загальної російської культури, а зміна сього відношення була би однозначною з розбитем політичного і соціального організму. Зі святої трійці панславів: царь, московський нарід і православє, національний лібералїзм найсильнїйше підчеркував московське панованне, однак, як се зраджують на вернені грішники революції, Струве, Булгаков, Бердяєв, був він не від того, щоби запевнити панованне також православію, бо воно стало складовою частиною московської національної індивідуальности. В кождім разі державний замах Столипіна, що зменшив о третину попередне заступництво інородців, і віддав Москалям більшість і панованне в парляментї, відповідав задушевним бажанням московської буржуазії геть аж до найбільше ліберальних кругів; так само третя й четверта Дума дала русифікаційним затіям правительства своє благословенство.

Думка про пануюче становище Москалів з системи Победоносцева без останку перейшла в систему конституційно-буржуазної політики. Можна би закинути, що сьому суперечить факт, що кадети наприклад бажають федералістичного розв'язання української справи або що найменше домагають ся як найбільших язикових прав для Українців.

На сій точці одначе попадає лібералізм й націоналізм лише на словах в суперечність. В ґрунті річи лежить тут щось основнійше: внутрішня дісгармонія, яка йде крізь російський націоналізм. Славянська конфедерація є славянофільським представленням, навіть сам найбільший реакціонер Катков вагав ся довгий час по повстанню 1863 р., чи не дати Полякам далекойдучих прав до самостійности. Панславізм, який хоче всіх Славян піддати під московський провід, не може у своїй пропаганді обійти ся без приман федералізму і вільности. Навіть в часі абсолютизму не завагав ся граф Ігнатієв працювати над конституцією в Болгарії, хоч наслідком сього зросла опозиція проти самодержавства. Думка про московське панованне, яка стоїть на услугах московського змагання до світового пановання, часом уміє накладати сама на себе обмеження. Та хоч які великі різниці можуть бути в сій точці між истинно-московським націоналізмом і всеславянсько закрашеним московським націоналізмом, одначе й сей представляє собі славянське братанне лише в образі череди з московським пастухом і вимагає за свою опіку злуки всіх славянських сил в на-

прямі московських великодержавних змагань. Се в ґрунті річи лише ріжниця думок що до того, яка форма пановання і проводу найкраща, що цілком зрозуміло, коли зважити, що в західній Росії живе на суцільній території понад 40 мільонів не-Москалів, ще небувала в нових часах проблема пановання, а з другої сторони відносно 28 мільонів Українців ще не ясно, чи розвинуть ся вони в самостійну націю з свідомим власним житєм, чи прилучать ся як діалект до московського народу.

Се питанне, як найосновнїше житєве питанне російської світової держави, стоїть тепер на вістрію меча. Одначе всі Москалі годять ся, що самостійницький український рух в Галичині се ворог і що саме тому треба здобути східну Галичину, а через се знищити поле, організаційну основу для української національної незалежности. І тут лежить найглубше і найосновнїше противенство між Росією й Австро-Угорщиною.

Загальна опінія під час і по російській революції всі небезпеки, що загрожують середній Европі зі сторони Росії, записувала на рахунок російського царизму. Московське змаганне до розширення, інтриги в балканській політиці, зростаючий тягар російського мілітаризму, все те як здавало ся впливало з того самого жерела лиха, з якого вийшло політичне поневоленне російського народа, із гноблення свобідної думки в Росії: се були атрибути підступно-грізного деспотизму, однаково сильного на внї як і внутрі. Розбило ся ярмо абсолютизму у внутрі, так му-

сить зникнути і сей тягар, який тяжив на сусідних Росії народах. Одначе вісім літ іstownання російської конституційної держави безжалісно зруйнували наївні похибки конституційно-морального світогляду. Нарід сам у своїх політично-думаючих кругах став свідомим двигачем великодержавних ідей московського націоналізму, яких представителем був доси царизм. З присвоєннем собі державного націоналізму відбував московський нарід лише загальний процес розвитку, а однак і тут показують ся наслідки відмінні від подібних процесів у Європі і то в тій мірі, наскільки історично дана ідея московської національної держави мала иньший зміст: іменно була ідеєю держави, що панує над світом, що зі своєї історії й географічного положення бере безперестанно силу й нахил до безпереривного розросту, а з другого-ж боку ідеєю пануючого народу, що свою мову, установи, жадобу пановання розтягає насильно на широкі маси підбитих народів, ідеєю народу, який є звязаний з широкими кругами своїх підвладних народів кольонізацією, економічними зносинами, господарсько-географічною конечністю, а крім того ще й ідеальними силами почувань і споминів. Світова політика, право пана, здобування — всі сні поетів від Пушкіна до Достоєвського говорять про се — безпосередно вплетені в національне почуванне, а народня віра в третій Рим уґрунтувала їх ще містично-релігійно. Державний націоналізм, який швидко й без труду перемагає опір усіх ліберальних, демократичних і космополітичних напрямів, зовсім не є незрозумілою загадкою.

Він уже існував, лише абсолютизм вязав його у богатях його проявах, аж поки він нарешті не здобув змогу проявити ся в політичній діяльності. Він був уже даний в непоборнім діланню велитенської держави на фантазію, у велитенській величині народу, у невичерпаних можливостях будучности.

Він був викохуваний у літературі, яка хоч і виступала ворожо проти всього існуючого, одначе тим більше націоналізувала уми, бо постійно тримала їх в крузі національних питань, непорядків, терпінь, надій і побоювань. Він був духово вивисшений в умовому житю, яке хоч і було все залежним від загальніших ідей заграниці, одначе так самостійно й цілковито втягало їх в круг власного соціального житя, що кожда європейська ідея починала жити в инакше уложенім світі ще иншим, російським житєм. Се тому, що ніде всі сили духового існування не боролись так довго, розпучливо і пристрасно проти форми держави, ніде все умове жите не було так цілковито втягнене в круг соціального й політичного, народу й його державної долі. Доля одиниці часто є символічним прикладом долі цілого народу. Один з духових основателів російської соціалдемократії, один з найважніших московських марксістів, Плеханов, перейшов до воєнного табору. Робітники, каже він, привязані до індустрії, а розвиток російської індустрії вимагає побіди. Се публично подане поясненне не має нічого до річи; Плеханов не знаходить ся в становищу німецького або французького робітника. Територіяльна й етнографічна

границя московського народу лежить недосягнено далеко від границь держави, й війна не може досягнути сеї границі. На границі російської держави боронить Москаль не своє існування, не незалежність і неушкодженість свого народу, а його панування над 40 мільонами не-Москалів, можливість використувати їх як матеріал для свого економічного й політичного зросту. Мимоволі одначе сходиться в душі кожного Москаля природне й безспорне право кожного народу на самоозначення з історично витвореним привілеєм насильного панування над іншими народами і безконечного розширювання своєї влади. Навіть найкрайнійший радикалізм в Росії швидко зрозуміє життєву потребу свобідного доступу до отвертого моря. Великопросторовість запала йому глибоко в душу. Ми Німці мусимо одначе подивитися просто в очі сій правді, бо в політичній області вона має для нас найбільшу вагу. Не лише сам цар, якого тиранією ми погорджуємо, але також московський нарід, якого визволенням ми так одушевляли ся, стоїть тепер на нашій границі з переказаними йому традицією змаганнями до здобуття й підчинення. Ті, кого ми уважали духово найближчими, стали нашими найбільшими й найзавзятішими противниками. Всі мрії, всі порожні надії на примирення тепер розвіяли ся. Ми мусимо духово бути готовими, щоби зносити долю мати сусідом завойовницьку світову державу й світовий нарід або в сій війні відвернути від себе сю долю.

Вийшли з друку такі книжки:

- М. ДРАГОМАНІВ — Чудацькі думки про українську національну справу.
- М. ДРАГОМАНІВ — Листи на наддніпрянську Україну.
- М. ЗАЛІЗНЯК — Самостійна Україна — несоціалістичне гасло?
- М. ЗАЛІЗНЯК — Українці, Росія й війна.
- М. ЛОЗИНСЬКИЙ — Українська Галичина окремих коронний край!
- М. МИХАЙЛЕНКО — Національне питанє в Росії й війна.
- М. МИХАЙЛЕНКО — Росія й Україна.
- М. МИХАЙЛЕНКО — «Визвольні Маніфести» російського уряду в теперішній війні.
- Ю. РУЧКА — Російські соціалісти й теперішня війна.
-
- М. БОРИСОВ — Соціалізм і проблема національної автономії.
- Х. ЖИТЛОВСЬКИЙ — Соціалізм і національне питанє.

- К. КАВТСЬКИЙ — Національність й інтернаціональність.
- К. КАВТСЬКИЙ — Національна держава, імперіялістична держава й союз держав. Переклад з німецького з додатком: Д. СМЕТАНКА — Соціалізм, завойовницька політика, патріотизм і націоналізм.
- Л. КУЛЬЧИЦЬКИЙ — Федералізм і соціалістична політика.
- К. ЛЯЙТНЕР — Імперіялізм московського народу.
- В. ЛІБКНЕХТ — Чи Європа має скозачіти?
- Е. ПЕРНЕРСТОРФЕР — Про новітній націоналізм.
- К. РЕННЕР — Національна справа, інтернаціоналізм, імперіялізм і соціалізм.
- К. РЕННЕР — Нація, як правна ідея й інтернаціонал.
- К. РЕННЕР — Проблеми сходу.
-

Н. АНДРЕЄВ — Початки релігії.

А. БАХ — Економічні нариси.

А. БАХ — Цар — Голод.

Боротьба за землю і волю в Росії.

Ф. ВОЛХОВСЬКИЙ — Як мужик став довжником у всіх.

Ф. ВОЛХОВСЬКИЙ — Казка про несправедного царя.

Ф. ВОЛХОВСЬКИЙ — Казка про салдатську душу

М. ДРАГОМАНІВ — Віра і громадські справи.

М. ДРАГОМАНІВ — Рай і поступ.

- М. ДРАГОМАНІВ — Оповідання про заздрих богів.
 С. ДІКШТАЙН — Хто з чого живе?
 Ф. ЛЯССАЛЬ — Програма робітників.
 Ф. ЛЯССАЛЬ — Про суть конституції.
 О. НАЗРУК — Що се є: суспільні класи, боротьба клас, буржуазія, пролетаріят, капіталізм і організація.
 В. РЮМИНСЬКИЙ — Повстанє селян в Англії.
 Ч. є тепер панщина?
 В ШВАЧКА — Чому позичали віру?

В німецькій мові вийшли:

- G. RUCZKA — Die russischen Sozialisten und der gegenwärtige Krieg.
 G. RUCZKA — Die französischen Sozialisten und der Krieg.

В „Політичній Бібліотеці“ вийшли:

- Л. ВАСИЛЕНКО — Світова війна.
 М. ДРАГОМАНІВ — Старі хартії вільности.
 Ж. ЖОРЕС — Батьківщина і робітництво.
 М. ЛОЗИНСЬКИЙ — Утворенне українського коронного краю в Австрії.
 О. НАЗРУК — Як називаєть ся наш рідний край і нарід?
 С. ТОМАШІВСЬКИЙ: Галичина. Політично-історичний нарис з приводу світової війни.

Друкують ся або готують ся до друку :

Національна справа й Партія Соціалістів-Револуціонерів.

Галичина й її національне значінє для України.

Е. БЕРНШТАЙН — Інтернацінал робітничої кляси й європейська війна.

І. СОКИРА — Хай Европа козачіє !

До уґрунтованя програми української соціалістичної партії.

М. ДРАГОМАНІВ — Про неволю віри.

М. ДРАГОМАНІВ — Швайцарська республіка.

Е. ВАНДЕРВЕЛЬД — Ідеалізм в марксизмі.

Л. ШИШКО — Оповіданя з московської історії.
Частини I—III.

Л. ШИШКО — Робочий нарід і державний лад.

Національна справа в Росії й як її полагодити.

Як бороти ся за землю і волю.

Що таке свобода й як її добувати.

Від самодержавства до народоправства.

Панщина й її упадок в західній Європі.

Французька армія під час великої революції.

Славетні дні турецького війська.

В. ВИННИЧЕНКО — Боротьба (Оповіданє).

